

рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова. Авторство довідки про НБ ім. В. І. Вернадського належить усім трьом дослідникам.

Серед українських сховищ найповніше представлена НБ ім. В. І. Вернадського, крім загального огляду походження фондів, подано характеристику окремих зібрань: фонди Г. О. Афанасьєва, І. В. Лучицького, П. М. Ардашева, колекція О. М. Лазаревського, документи В. В. Капніста, О. К. Розумовського; деякі документи з колекції П. Жолтовського, особисті документи М. П. Міклашевського, колекції барона С. де Шодуара, Київської духовної академії, рукописи бібліотеки Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині.

У ЦДІА України у Києві згадано фонди О. М. Голіцина, П. І. Паніна, Міллера, колекцію автографів Харківського історично-філологічного товариства, наводяться окремі приклади (листи мадам де Сталь та Бенджамена Констана, документи з родинних архівів Потоцьких з Тульчина, Жевуських, зокрема альбом Жевуського, перелічуються листи до І. Шувалова).

Для прикладу зазначимо, що, крім книжки Грімстед, яка включена майже у всі бібліографічні довідки, тут подано у працю С. Лисенка та Е. Шернецької „Правобережна шляхта. Кінець XVIII — перша половина XIX ст.: Список шляхти Волинської, Київської та Подільської губерній, дворянські права якої перевірила Центральна ревізійна комісія“ (Біла Церква, 2002).

У довідках про одеські установи подано ґрунтовний перелік фондів і окремих документів, зокрема графа фон Ланжерона у Державному архіві Одеської області, колекція І. І. Куриса та архів І. Дерібаса у ОДНБ ім. Горького, справа графа Ланжерона в Одеському історико-краєзнавчому музеї.

Натомість стосовно матеріалів ЦДІА України у Львові — фонд НТШ, велика колекція листів

політичних, громадських і релігійних діячів України, Польщі та інших земель, фонди великих родин, де могло відклатися відповідне листування — подані лише загальні вказівки. Така сама загальна коротка довідка і про ЛННБ України.

У будь-якому разі, це лише поодинокі приклади, точність яких не вичерпна. Втім, упорядники свідомі того, що довідки нерівнозначні. Так, більшість російських сховищ має докладні характеристики, оскільки Центр уже давно працює з російськими дослідниками. Тоді як опис матеріалів трьох останніх країн із поданого списку обмежується короткими відомостями, взятими іноді з путівника. Це зумовлено особистими зацікавленнями науковців Центру. Так, докладніший опис деяких українських сховищ зробив французький фахівець Домінік Трієр.

У II томі „Невидане“ упорядники прагнули показати конкретну цінність невиданих матеріалів у всьому розмаїтті взаємовідносин Росії з Францією. Тут вміщено сім публікацій під загальною назвою „Довкола Санкт-Петербурзької Академії наук“ і десять — „Філософське оточення і Росія“, п'ять розвідок мають підзаголовок „Французька Європа“, чотири — „Колекції автографів“. Відзначимо дві публікації Олени Полєвщиної: „Тупі манекени“ проти талановитих „негідників“: контрреволюція очима графа Олександра де Ланжерона“ (листи до графа Розумовського (грудень 1793 — лютий 1794), та „Європа і Новоросія у 1808 р.: [лист] герцога Арно дю Плєссі де Рішельє до імператриці Марії Федорівни, 4/16. XII. 1808“).

Сподіваємось, що видання дасть поштовх зацікавленим французьким дослідникам нашим архівами, зокрема матеріалами французькою мовою, де на перешкоді не стоятиме незнання української мови. „Архіви Сходу та Франція епохи Просвітництва“ будуть цікаві й українським дослідникам французьких впливів у суспільному житті України чи українсько-французьких взаємин.

Зоя БОРИСЮК

Володимир Мельниченко. Шевченківська Москва. Авторська енциклопедія-хроноскоп.— Москва: ОЛМА Медіа Групп, 2009.— 768 с.

Генеральний директор культурного центру України в Москві, доктор історичних наук, член-кореспондент Національної Академії педагогічних наук України Володимир Мельниченко — унікальна постать українського культурницького процесу кінця XX — початку XXI ст. Він — один із тих українців, котрі, проживаючи поза Україною, творчо й натхненно творять україністику.

Загалом про наукову чи принаймні публічну діяльність В. Мельниченка кінця XX ст. відомо небагато. Натомість із початком XXI ст., коли 2001 р. він був призначений керівником культурного центру України в Москві, чи не кожного року почали з'являтися його наукові й науково-популярні публікації українською мовою, котрі стосувалися теми „Україна й українці та Москва“. Вважає уже простий перелік цих видань. Ось деякі з них: „Україна на Арбаті“ (2003), „Прапор України на Арбаті“ (2004), „Тарас Шевченко і Михайло Грушевський

на Старому Арбаті“ (2006), „Тарас Шевченко: „Моє перебування в Москві“ (2007), „На славу нашої преславної України (Тарас Шевченко і Осип Бодяньський)“ (2008) — за останні дві монографії вченому 2009 р. присуджено Національну премію України ім. Тараса Шевченка. Під час вручення її відзначалося, що лауреат вперше пройшов по Москві слідами великих українців — Тараса Шевченка, Михайла Щепкіна, Осипа Бодяньського, Миколи Гоголя, Михайла Грушевського. Як історик і публіцист, Володимир Мельниченко у своїх книжках майстерно поєднав науку з літературною творчістю, в розкутій манері викладу відкрив духовний образ України в Росії. Того самого року, крім рецензованої енциклопедії, вийшла друком ще одна праця невтомного дослідника про унікальну дружбу Тараса Шевченка та Михайла Щепкіна „Тарас Шевченко: „Мій великий друг Щепкін“.

Енциклопедія „Шевченківська Москва“ зберігає та розвиває основні риси попередніх праць В. Мельниченка — вміння свіжо подати „сухі“ й „нецікаві“ факти, не залишити поза увагою жодного документа чи версії певної події, врешті, викладати свою тему справді по-шевченківськи — не минати „ані титли, ніже тії коми“. Саме тому рецензоване видання своєю всебічністю, інформативністю, аналітизмом та добротною стилістикою відрізняється від інших авторських енциклопедій, що з'явилися останнім часом (для прикладу можна назвати авторську енциклопедію Б. Соколова „Николай Васильевич Гоголь“ (Москва, 2007). Завдяки цьому праця В. Мельниченка читається легко й захопливо, а майстерним і майже письменницьким стилем вона перевершує всі відомі дотепер белетризовані біографії Т. Шевченка. Автор аналізує та інтерпретує, здається, лише перевірені факти (наприклад, не вступає в дискусію з приводу того, чи побував Шевченко у Москві навесні 1843 р., або не занурюється у, мабуть, безперспективну справу — довести чи спростувати те, чи міг поет справді бачити гру актора Щепкіна у квітні 1838 р. під час його гастролей в Александринському театрі в Петербурзі чи в Москві у квітні 1843 р., якщо тоді Шевченко там справді був, або на початку червня уже в Києві, де Щепкін гастролював тощо).

Жанр рецензованої праці — щось середнє між класичною енциклопедією та докладним літописом життя і творчості письменника під час його перебування лише в одному місці. На нашу думку, В. Мельниченко тут справді надзвичайно вдало обрав основу для всебічного аналізу Шевченкової Москви — це Кобзареві тексти, взяті з листування чи щоденника. Шевченкові висловлювання, пов'язані з Москвою, власне, той інструмент, хроноскоп (за Сучасним словником іншомовних слів, це „прилад для вимірювання надзвичайно малих проміжків часу, а також для порівнювання показань часу за різними приладами“), яким автор вимірює достовірність різноманітної інформації про Шевченкову Москву. Рецензована енциклопедія виконує функцію не лише науково-довідкового видання, а й аналітичного і ґрунтового путівника Шевченковими місцями Москви. У цьому сенсі чи не єдиною істотною вадою видання В. Мельниченка є брак у ньому так необхідних показників, зокрема іменного та „московського“, тобто зведеної інформації про ті місця, про які йдеться в енциклопедії.

Енциклопедія „Шевченківська Москва“ засвідчила й те, що українське шевченкознавство, яке готується до епохальних дат у житті українського народу — 150-річчя від смерті і 200-ліття від народження національного Генія — має ще багато наукових тем, які треба з'ясувати. Такими є написання докладного літопису життя і творчості Т. Шевченка та його наукової біографії, в яких можна було б відтворити весь земний шлях Кобзаря від народження до смерті. В руслі цих завдань праця В. Мельниченка — видання надзвичайно цінне, адже містить чи не всю відому на теперішній час інформацію про перебування Кобзаря в Москві, що разом заледве перевищує місяць.

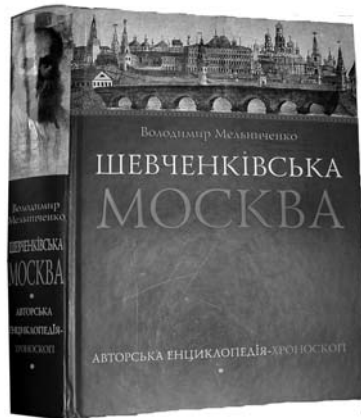
Цінність книжки В. Мельниченка передусім у тому, що в ній „всі відомості мають виключно науковий характер і базуються на фундаменті кращих шевченкознавчих і московознавчих досліджень, а також на нових архівних документах, невикористаних і маловідомих путівниках по Москві та довідниках, картах, покажчиках, а ще — газетних і журнальних матеріалах Шевченкових часів“ (С. 6). Увага до фактів, як уже йшлося, зовсім не заважає вченому свою працю адресувати якнайширшому колу читачів, адже він водночас сповідує „доступність, зрозумілість, отже, читабельність наукових текстів, ясність, дохідливість і незамутненість авторської мови, тобто все те, що вважається науково-популярним виданням“ (С. 6).

Енциклопедія „Шевченківська Москва“ обрамлена вступними заувагами та післясловом автора, а її основну частину становлять вступний розділ про Москву головно Шевченкових часів включно з параграфом „Шевченко в Москві: постановка та історіографія проблеми“, написаного з прекрасним знанням теми.

Перший розділ представляє хронологію перебування Шевченка в Москві: від його першого приїзду в лютому 1844 р., коли поет повертався з України до Петербурга, і до прощання з Кобзарем наприкінці квітня 1861 р., коли до Москви привезли домовину з його тілом.

У другому розділі В. Мельниченко виписав портрети найбільших „московських друзів“ Шевченка — Михайла Щепкіна та Осипа Бодяньського. Коли про Михайла Щепкіна написано дуже докладно, з прекрасним знанням чи не всіх щепкінознавчих досліджень, з очевидним залюбленням у творчу особистість видатного актора, то матеріал про Осипа

Бодяньського, на нашу думку, викладено не так яскраво й вичерпно. Про Бодяньського чомусь написано як про „російського й українського вченого, славіста, фольклориста, археографа, видавця історичних документів, письменника і перекладача“ (С. 378). Цим автор енциклопедії суперечить сам собі, цілком слушно зазначаючи на наступній сторінці, що „у середині XIX століття московський професор, українець з Варви Бодяньський почувався національним патріотом, ідентифікував себе з Україною. Його інтелектуальна складова знаходилася в гармонії з духовною, національною“ (С. 379). Гадаємо, що тут варто було б розмежувати ці грані науково-творчої праці Бодяньського, врешті, показати ті її аспекти, в яких він поставив, скажімо, як російський чи український учений або які письменницькі тексти позиціонують його як російського письменника тощо. Коли, приміром, стосовно фольклористики ще можна писати про Бодяньського частково як російського фольклориста головно через його магістерську дисертацію „О народной поэзии славянских племен“ (1837), то як російський письменник він, здається, таки невідомий. Відтак тут варто було написати про Осипа Бодяньського як українського суспільно-культурного діяча, який, живучи й працюючи в Москві, був активним учасником тогочасного літературно-наукового й суспільно-культурного процесу.

Лише третій розділ (майже 300 с.) має звичний енциклопедичний вигляд — в алфавітному порядку представлено імена, вулиці, площі, будівлі, дати (наприклад, вміщено окрему статтю „25 марта 1858 года“), твори („Выбранные места из переписки с друзьями“ М. Гоголя, „Иржавец“ Т. Шевченка) і т. ін. (наприклад, статті „Англійська або гірка сіль“, „Діста“, „Дьоготь“) — тобто все, що так чи інакше пов'язано з перебуванням Шевченка в Москві.

Отже, можна з певністю відзначити, що українська духовна культура справді збагатилася унікальною синкретичною шевченкознавчою працею, яка зри-

мо представила не лише самого Шевченка, а й контекст його життя і творчості середини ХІХ ст. Сподіваємося, що енциклопедія „Шевченківська Москва“ покличе до такої ж подвижницької праці й інших ентузіастів українства, які так само всебічно й талановито пройдуться всіма Шевченковими шляхами, і що Володимир Мельниченко подарує Україні не одну свою книжку, а Культурний центр України в Москві, який він очолоє, й надалі буде чільним представником нашої держави в Росії.

Василь ІВАШКІВ

Lushnycky Alexander, Ph. D. Ukrainians of the Delaware Valley. Images of America.—
Charleston, SC: Arcadia publ., 2009.— 128 pp.

2009 р. побачила світ ще одна праця відомого українознавця — дослідника життя українців-емігрантів, д-ра філософії Олександра Лужницького „Українці Долини Делавер“. Це не перша його робота. Перу дослідника належать такі публікації: „Українці в Пенсільванії“, „П'ятдесята річниця шкіл українських студій“, „Десята річниця української школи спадщини“, „Українці Великої Філадельфії“. Вчений багато зробив і далі працює над тим, щоб про українців знали не тільки в США, але щоб самі українці як громадяни іншої держави не забували своїх коренів, гуртувалися, долучалися до культурного і політичного життя України. О. Лужницький є регіональним директором у Філадельфії „Енциклопедії української діаспори в США“ і виконавчим віце-президентом Української ради освіти. Він зробив вагомий внесок у підборі і впорядкуванні архівних матеріалів, зокрема преси, що стосувалися еміграції українців.

Книжка „Українці Долини Делавер“ („Images of America“) належить до серії „Світлина (образи) Америки“, наскрізна ідея якої — показати американське суспільство у світлинах. Американська спільнота, до якої належить і українська діаспора, — різноаспектна, тому така серія викликає живий інтерес у читачів, які цікавляться процесом формування поліетнічного суспільства Америки. Цей альбом вийшов друком завдяки видавництву „Аркадія“.

Не випадково на обкладинці розміщена світлина єпископа Сотера (Ортинського), першого українського греко-католицького єпископа в Сполучених Штатах. Саме священики серед емігрантів були рушійною силою в процесі консолідації українства на нових землях.

Книжка відкривається картою Долини Делавер (проект Олега Антонюка), яка зображує населені пункти, місцезнаходження найбільшого зосередження українців. Після титульної на четвертій сторінці представлена картосхема „Україна у вишивці“ із зображеннями вишивки різних регіонів України. Впродовж багатьох років українські емігранти з різних частин України приносили з собою матеріальну культуру, зокрема українську вишивку, яка є давньою традицією нашого народу та містить багато символічного. Тому українці любили, цінували і пов'язували мистецтво вишивки із рідною, матірньою землею.

У „Подяці“ д-р Лужницький згадує всіх тих приватних осіб та інституції, котрі подали допомогу в укладанні цього альбому.

„Вступ“ містить інформацію про географічне розташування, історію, економіку та культуру Долини Делавер. Обґрунтовано, чому саме ця частина Сполучених Штатів стала такою привабливою для емігрантів з України. Автор висвітлює причини еміграції українців, які протягом останніх десятиліть ХІХ ст. — початку ХХ ст., постійно перебуваючи під економічним та політичним тиском, змушені були покидати рідну землю, незважаючи на те, що Україна багата родючими чорноземами, корисними копалинами тощо. Імперські окупаційні уряди не сприяли розвитку ні сільського, ні промислового господарства на рідних землях. Тому селянин, а потім уже і робітник та інтелігент, мусив шукати вільних земель, заробітку та політичного захисту поза межами своєї батьківщини. У „Вступі“ йдеться і про три періоди в українській еміграції:

перший — від початку 70-х років ХІХ ст. — до початку Першої світової війни ХХ ст. (економічні причини переселення);

другий — між двома світовими війнами (1917—1939) (економічно-політичні причини еміграції);

третій — роки Другої світової війни та повоєнний час (політичні причини еміграції).

Автор говорить і про четверту — новітню хвилю української трудової міграції, яка виникла в середині 90-х років ХХ ст.

Книжка-альбом О. Лужницького „Українці Долини Делавер“ складається з п'яти розділів: 1. Першопрохідці (піонери); 2. Пошук можливостей; 3. У гонитві за щастям; 4. Переплетення (змішування) культур; 5. Захоплення Америкою і вільною Україною.

Перший розділ „Першопрохідці (піонери)“ присвячений тим емігрантам, які 1890 р. прибули в „Новий Світ“ у пошуку землі. Це переважно були селяни з Галичини, яких загнала до Америки економічна скрута. На них чекали величезні випробування. Подолати проблеми можна було лише гуртом. Це давало їм можливість вижити в чужому світі, тому новоприбулі поселялися разом, бо відчували потребу в „сільській громаді“, до якої звикли на батьківщині. Гуртувалися українці і довкола віри та церкви, яка стала основою, хребтом української культури в діаспорі. До процесу консолідації вагомо доклався